

JUSTYNA SZULICH-KAŁUŻA*

MATKI W POPKULTURZE – ZWYKŁE CZY NIEZWYKŁE? O EKSPERTYZACJI MACIERZYŃSTWA W DISKURSYWIE MEDIALNEJ

W ponowoczesnym świecie spotykamy się ze zjawiskiem ekspertyzacji, określanej też profesjonalizacją wielu sfer życia społecznego. Kategoria ekspertów zajmuje coraz silniejszą pozycję w społeczeństwach ponowoczesnych. Coraz powszechniej przyznaje się ekspertom prawo do zabierania głosu na różnorodne tematy i problemy współczesności, a w ich ręce trafia władza kształtowania świadomości. Eksperskie przekazy coraz bardziej popularne w mediach stają się jedną z dróg tworzenia społecznej rzeczywistości, także rodzinnej. Niniejszy artykuł jest próbą odtworzenia eksperckiego dyskursu audiowizualnego o macierzyństwie na przykładzie poradnikowego programu „I Ty możesz mieć superdziecko” wraz ze wskazaniem i charakterystyką jego głównych uczestników. Telewizyjny dyskurs ekspercki na potrzebę niniejszego opracowania definiuję jako typ dyskursu medialnego utworzonego z wypowiedzi twórców i uczestników programów audiowizualnych, które zawierają określone intencje nadawczo-odbiorcze. W swoich rozważaniach przyjmuję perspektywę krytycznej analizy dyskursu medialnego. Uwzględnia ona teorię działania komunikacyjnego Jürgena Habermasa. Główna teza tego modelu analitycznego zakłada, że zmiany społeczne zachodzą pod wpływem komunikacji, a więc mogą być częściowo wywoływane przez praktyki językowe. W wypowiedziach pochodzących z programu poradnikowego będę starała się analizować sylwetki ekspertów, przekazywaną wiedzę, style komunikacyjne i strategie argumentacyjne na temat macierzyństwa. Zebrane dane posłużą do scharakteryzowania głównych wymiarów merytorycznych w medialnych ekspertyzach macierzyństwa.

* DR HAB. JUSTYNA SZULICH-KAŁUŻA – socjolog, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej.

EKSPERTYZACJA W PONOWOCZESNOŚCI – RYS TEORETYCZNY

Terminy „eksperci”, „doradcy i liderzy opinii” to pojęcia silnie zakorzenione w naukowym dyskursie socjologicznym. Wystarczy wskazać na nazwiska Georga Simmla, który powiązał kategorię ekspertów-doradców z odtajnieniem poczynąń rządów królewskich¹, Roberta Mertona, który analizując rolę środków masowego komunikowania, wyodrębnił liderów opinii „uważanych przez otoczenie za osoby wywierające najrozmaitszego rodzaju wpływy”². Zygmunt Bauman, Ulrich Beck i Anthony Giddens podkreślali rolę ekspertów w ponowoczesności. Przewidywali stopniowe oddanie władzy decyzyjnej w ręce ekspertów obdarzonych autorytetem, działających bez emocji, z maksymalną racjonalizacją osądów³. Francuski intelektualista i dziennikarz Régis Debray zauważył niezwykle ważną cechę ekspertów, determinującą ich pozycję w społeczeństwach zmediatyzowanych, a mianowicie ich skuteczność komunikacyjną. Skuteczność komunikacyjna polega na dotarciu, byciu słyszalnym w szerokich kręgach audytoryjnych, niekoniecznie liczy się merytoryczność czy trafność argumentacji. Ekspert jawi się zatem jako osoba przede wszystkim dbająca o skuteczność swojego przekazu⁴.

Współczesne ekspertyzy obejmują nie tylko sfery związane z polityką, ekonomią, problematyką prawną, etyczno-moralną czy kulturową, ekspertyzacja dotyczy również obszaru jednostkowego i społecznego życia człowieka, w tym zwłaszcza obszaru rodzinnego. Mamy tu do czynienia ze szczególną postacią rekontekstualizacji wiedzy i doświadczenia, przyjmującą postać adaptacji wielu różnych dyskursów: psychologicznego, pedagogicznego, medycznego, prawnego, do pojemnego, hybrydowego dyskursu o małżeństwie, macierzyństwie, ojcostwie i dzieciństwie. W sposób szczególny chcę przyjrzeć się ekspertyzacji macierzyństwa, jej istocie i poszczególnym wymiarom.

MACIERZYŃSTWO W POLSCE I JEGO EKSPERTYZACJA
– CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA

Na przestrzeni wieków w społeczeństwie polskim kształtowały się i funkcjonowały różne modele i wzory macierzyństwa, urzeczywistniające rolę matki. Głęboko

¹ Zagadnienie łączył z otoczeniem dworu angielskiego i pojawieniem się królewskich konstytucyjnych doradców. Zob. G. Simmel, *Socjologia*, Warszawa 1975, s. 421.

² R. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, tłum. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, Warszawa 1982, s. 430.

³ M. Mołęda-Zdziech, *Czas celebrytów. Mediatyzacja życia publicznego*, Warszawa 2013, s. 149.

⁴ R. Debray, *Wprowadzenie do mediologii*, tłum. A. Kapciak, Warszawa 2010, s. 196.

zakorzeniały się w świadomości społecznej przekonania związane z rolą kobiety matki. W polskiej kulturze tkwi, choć wydaje się słabnąć, przeświadczenie, że kobieta realizuje się poprzez bycie matką. Macierzyństwo daje kobiecie szczęście i poczucie satysfakcji. W słowiańskiej, polskiej kulturze, w porównaniu z kulturami krajów germańskich czy anglosaskich, pozycja kobiety matki była i jest wysoka. Matki postrzegane były jako ważne podmioty życia społecznego. Wskazać tu można przynajmniej na dwa uwarunkowania wyróżniające pozycji. Po pierwsze, jest to funkcjonujący mit „matki-Polki”, zakorzeniony w wartościach rodzinno-religijno-patriotycznych. Obecnie jest on kojarzony raczej pejoratywnie w dyskursach publicznych, zwłaszcza medialnych. W patriotycznie nastawionej literaturze polskiej XIX wieku funkcjonował wyrazisty ideologiczny stereotyp matki-Polki (prototyp stworzył Adam Mickiewicz w wierszu „Do Matki-Polki”), wywiedziony ze starszego stereotypu matki-ojczyzny oraz Matki Boskiej. To dobry przykład stereotypu, który można określić wzorem osadzonym w idealizującej, powinnościowej ramie modalnej (mówi ona, jaka matka powinna być). Społeczne role matki zostały w nim zawężone do programu narodowego, matka-Polka jest istotą „godną podziwu i zachwytu, dobrą, opiekuńczą i płodną, ale także patriotką, tą która rodzi i wychowuje obrońców ojczyzny, strzeże wartości narodowych”⁵. Treścią mitu jest kobieta altruistyczna, pełna poświęcenia dla najbliższych i dla spraw narodowych, kształtująca patriotyczne obyczaje. Sytuacja kobiet polskich była i jest dość szczególna, ze względu na historyczne uwarunkowania; polskie kobiety przejmowały obowiązki mężczyzn – mężów i ojców, podczas ich nieobecności w rodzinie. Nieobecność spowodowana była ich zaangażowaniem w walkę o odzyskanie wolności, udziałem w licznych wojnach i powstaniach narodowych. W takie wydarzenia historia Polski obfitowała. Kobiety w zastępstwie ojców i mężów przekazywały dzieciom ideały i miłość do ojczyzny, a w nierzadkich sytuacjach śmierci męża – ojca, stały się one organizatorkami życia domowego. Pełniły role tradycyjnie przypisane mężczyznom, takie jak prowadzenie interesów czy gospodarstwa, zarządzanie dobrami rodzinnymi⁶. Warto zauważyć, że koniec XVIII i początek XIX wieku to czas, kiedy macierzyństwo zaczęło silnie łączyć z uczuciowością. Wartość i status matki zależy od jakości jej macierzyństwa, a nie jak do tej pory od jej płodności i liczby posiadanych dzieci – rozpoczyna się proces doskonalenia (obecnie określane profesjonalizacją) macierzyństwa. Wychowanie dzieci staje się zadaniem kobiety, a nie innych podmiotów. Rozpoczyna się okres, w którym kobietę uczy się macierzyństwa, mniej uwagi poświęcając pełnieniu

⁵ J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 2006, s. 161; M. Monczka-Ciechomska, *Mit kobiety w kulturze polskiej*, w: *Głos mają kobiety. Teksty feministyczne*, red. S. Walczewska, Kraków 1992, s. 95.

⁶ L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003, s. 143–144; B. Pietkiewicz, *Stereotypy kobiet w mass mediach*, w: *Massmedia w społeczeństwie obywatelskim*, red. E. Oleksy, Łódź 1999, s.79; M. Świątek-Fus, *Modele kobiecości i męskości w Polsce*, „Kultura Współczesna” 2005, nr 3, s. 131

przez nią ról małżeńskich. Dla wielu kobiet macierzyństwo stało się elementem zdobywania i umacniania swojej władzy w rodzinie⁷. W podręcznikach o tematyce rodzinnej w okresie dwudziestolecia międzywojennego pojawiły się sugestie, że macierzyństwo jako powołanie kobiety wyklucza jej pracę zawodową⁸.

Po II wojnie światowej i zgodnie z polityką demograficzną państwa propagowano model rodziny wielodzietnej. Ceniono trud matek dostarczających społeczeństwu nowych obywateli, a jednocześnie proponowano kobietom miejsce w pracy zawodowej⁹. Władza lansowała model kobiety-matki, która jest dobrym pracownikiem, realizującym swoje aspiracje w pracy zawodowej i może wykonywać prawie każdy rodzaj pracy. Jednocześnie jest szczęśliwą matką i gospodynią domową, świetnie radzącą sobie z obowiązkami rodzinnymi. W opiece nad dziećmi matce pomagają instytucje państwowe: przedszkola i żłobki. W Polsce od lat 60. rozpoczął się okres, w którym władze państwowe uświadamiały, że do najważniejszych zadań kobiety należy pełnienie ról rodzinnych. Maria Ciechomska tak napisała o tamtych czasach: „Władze uznały, że rynek pracy jest nasycony, a liczba urodzeń zbyt mała, dekada lat siedemdziesiątych stała się okresem pronatalistycznej hossy. Szeroko propagowano walory życia domowego i uwydatniano, że najlepsze jest wychowanie dzieci przez niepracujące matki”¹⁰.

W tym samym czasie, kiedy w Polsce kobiecie przypisano rolę przede wszystkim matki, w Europie Zachodniej nastąpił rozkwit feministycznych ruchów kobiecych¹¹. Pierwszą falę ruchu kobiecego, trwającego od Wielkiej Rewolucji Francuskiej do II wojny światowej, cechuje domaganie się w równości: kobiety nie są inne, gorsze od mężczyzn, lecz są im równe i należą się im równe prawa, prawa polityczne, prawo do pracy i wykształcenia. Współczesny feminizm od początku lat 80. powraca do wyjaśniania stosunków między kobietami i mężczyznami w kategoriach różnicy rodzajowej. Opis tego, co kobiece i co męskie, jest immanentny, nie relacyjny; nie zakłada się symetrii ani komplementarności obu rodzajów. W Polsce, według Ciechomskiej, w okresie komunizmu panował prymat męskości nad kobiecością¹², utrudniający rozwój feministycznej świadomości kobiet.

⁷ M. Bieńko, *Kulturowo-społeczne skrypty kobiecego macierzyństwa*, w: *Rodzicielstwo między domem, prawem, służbami społecznymi*, red. A. Kwak, Warszawa 2008, s. 50.

⁸ „[macierzyństwo] przykuwa kobietę do domu, konsekwentnie nakłada, żeby się podjęła również wszelkich starań o dom, by go uczyniła miłym pociągającym dla męża i dzieci” (H.T.J. Schilgen, *On i ty. Dorastające dziewczę w stosunku do młodzieży płci męskiej*, Kraków 1931, s. 22).

⁹ M. Bieńko, *Kulturowo-społeczne skrypty kobiecego macierzyństwa*, s. 51.

¹⁰ M. Ciechomska, *Od matriarchatu do feminizmu*, Poznań 1996, s. 172.

¹¹ D. Gębuś, *Rodzina. Tak, ale jaka?*, Warszawa 2006, s. 45; S. Walczewska, *Feminizm jako odkrywanie kultury kobiecej*, w: *Różnica i różnorodność. O kulturze ponowoczesnej – szkice krytyczne*, red. A. Jawłowska, Poznań 1996, s. 76.

¹² „Podkreślając konieczność emancypacji kobiet komuniści twierdzili, że kobieta potrafi zrobić to samo co mężczyzna. [...] Ten trop myślowy nie wiódł jednak w drugą stronę [...], że mężczyzna potrafi zrobić to samo co kobieta (z wyjątkiem rodzenia dzieci) i wobec tego mógłby od czasu do czasu udzielać się w gospodarstwie domowym. W rezultacie więc w komunizmie – mimo wielkich

Przemiany ustrojowe w Polsce po 1989 roku zapisały się przeobrażeniami, których efektem jest pojawienie się nowych odsłon i nowych wymiarów macierzyństwa. W jednym z nich, na który chcę zwrócić szczególną uwagę, matka jest stopniowo pozbawiana wcześniej jej przynależnych kompetencji do współtworzenia i współkonstruowania kształtu i treści macierzyństwa. Sylwia Urbańska napisała, że w nowym systemie społeczno-politycznym dokonała się zmiana dyskursu macierzyństwa polegająca na przejęciu i ulokowaniu macierzyńskich kompetencji w zewnętrznych podmiotach, którymi stają się „eksperci od wychowania” – samo zjawisko określane jest profesjonalizacją lub odpodmiotowieniem macierzyństwa¹³. Podobnie charakteryzuje zjawisko Anthony Giddens. Ekspertyzacja macierzyństwa według Giddensa jest swoistym zawłaszczaniem, wykorzenieniem kobiety z jej własnego doświadczenia i doświadczenia międzygeneracyjnego:

Systemy abstrakcyjne powodują dewaluację umiejętności, i to nie tylko w kontekście pracy zawodowej, ale we wszystkich sektorach życia społecznego, z którymi mają styczność. Dewaluacja umiejętności w życiu codziennym jednostki jest przyczyną alienacji i fragmentacji tożsamości jednostki. Przyczyną alienacji jest wtargnięcie systemów abstrakcyjnych, a szczególnie systemów eksperckich do wszystkich dziedzin codziennego życia¹⁴.

W konsekwencji spotykamy się z nowym zagrożeniem pozycji matek w społeczeństwie i rodzinie – uwikłanie w zależność od ekspertów. Ekspertyza naukowa i różne formy doradztwa rodzinnego to przejaw wzmożenia instytucjonalnej regulacji życia rodzinnego. To, co było wcześniej zasobem potocznej wiedzy i przekazywanej tradycji, zostaje sproblematyzowane i jest obiektem racjonalizacji. Ostatecznie prowadzi to do przekonania, że bycie matką wymaga „kwalifikacji”. Wychowanie dzieci przestaje być sprawą „instynktu macierzyńskiego”. Opieki nad dzieckiem nie sprawuje się po prostu, naturalnie. Racjonalne i co za tym idzie odpowiedzialne macierzyństwo wymaga czegoś więcej niż bycia „po prostu matką”. Profesjonalizacja ról rodzicielskich wpisuje się wyraźnie w logikę procesu racjonalizacji¹⁵. Zracjonalizowanie życia rodzinnego wiąże się także z upadkiem domeny kobiety¹⁶. Dom przestaje być królestwem kobiety nie tylko dlatego, że kobieta podejmuje aktywność zawodową. Największe znaczenie ma sprzymierzenie się ze specjalistami,

przemian wciąż istniała wyraźna dyskryminacja kobiet w wielu dziedzinach życia” (M. Ciechomska, *Od matriarchatu do feminizmu*, s. 256).

¹³ S. Urbańska, *Profesjonalizacja macierzyństwa jako proces odpodmiotowienia matki*, w: *Kobiety – Feminizm – Demokracja*, red. B. Budrowska, Warszawa 2009, s. 20–21.

¹⁴ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2006, s. 186.

¹⁵ M. Jacyno, *Kultura indywidualizmu*, Warszawa 2007, s. 132.

¹⁶ Ch. Lasch, *Haven in a Heartless World. The Family Besieged*, New York 1979, s. 10; R.N. Bellah, *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*, Berkeley 1985, s. 87.

którzy wspierają kobietę naukowymi poradami w zakresie wychowania dzieci, gotowania i prowadzenia domu¹⁷. To dość skrajne stanowisko odpodmiotowienia macierzyństwa przejęte zostało na potrzeby kreowania ramy ponowoczesnej ideologii macierzyństwa. Wyodrębnić można trzy najważniejsze poziomy składające się na proces odpodmiotowienia kobiety swojej roli macierzyńskiej:

Po pierwsze, jest to wykluczenie osobistego doświadczenia z „nowej” wiedzy, deprecjacja tego doświadczenia, co w efekcie redukuje pozycję matki do wykonawcy zracjonalizowanych instrukcji eksperckich, ograniczonych do medyczno-terapeutycznego dyskursu.

Po drugie, budowanie asymetrycznej relacji pomiędzy matką a dzieckiem, a także matką a ojcem oraz innymi osobami zaangażowanymi w proces wychowania dziecka w dyskursie eksperckim. Każdemu innemu podmiotowi poza matką zostało przyznane prawo kontrolowania i egzaminowania jakości prowadzonego przez matkę projektu wychowawczego.

Po trzecie, odpodmiotowienie oznaczające także konstruowanie asymetryczności tożsamościowej. Asymetryczność polega na tym, że dyskurs rości sobie prawo do kontrolowania procesu doświadczania siebie, poprzez narzucanie zewnętrznych interpretacji wielu wymiarom życia, począwszy od monopolu na definiowanie ideału macierzyństwa, sposobów prawidłowego odczuwania emocji, właściwych form okazywania miłości, po procesy psychofizyczne i wiele innych¹⁸.

Powyższe trzy wymiary, wzbogacone o nowe pogłębione jakości, postaram się odtworzyć w telewizyjnym dyskursie eksperckim programu poradnikowego TVN Style „I Ty możesz mieć superdziecko”. Przywoływana powyżej S. Urbańska dowiodła, że w prasowym dyskursie poradnikowym (analizowała miesięcznik „Twoje Dziecko” z dwóch różnych okresów, z lat 1975 i 2003) relacja ekspertów z matką oraz relacja wiedzy eksperckiej i wiedzy macierzyńskiej opartej na osobistym doświadczeniu są asymetryczne na niekorzyść matki¹⁹. W celu poszerzenia dyskursu o macierzyństwie warto zatem eksplorować także telewizyjne przekazy o charakterze parentingowym i poradnikowym.

¹⁷ Ch. Lasch, *Haven in a Heartless World*, s. 10; B.S. Turner. *The Body and Society. Explorations in Social Theory*, Oxford 1984, s. 162.

¹⁸ S. Urbańska, *Profesjonalizacja macierzyństwa jako proces odpodmiotowienia matki*, s. 20.

¹⁹ Tamże.

WYMIARY EKSPERTYZACJI MACIERZYŃSTWA W PROGRAMIE „I TY MOŻESZ MIEĆ SUPERDZIECKO”

Na stronie internetowej archiwum materiałów telewizyjnych stacji TVN [www.player.pl] odnajdziemy typową dla koncepcji przekazu eksperckiego tekstową zapowiedź promującą program „I Ty możesz mieć superdziecko”, z charakterystycznymi punktami obnażającymi braki funkcji wychowawczych rodziny m.in. etykietą bezradności, bliskiej rozpacz, rodziców, niemogących dać sobie rady ze swoim dzieckiem, etykietą asymetrii w relacji rodzic – dziecko, według której to rodzice, a nie dzieci, mają przestrzegać określonych reguł, etykietą konieczności skorzystania z wiedzy i doświadczenia eksperta, aby mieć wyjątkowe dziecko:

*Czy niesforny maluch, który doprowadza swoich rodziców do rozpacz może zmienić się w aniołka? Dorota Zawadzka psycholog i pedagog w telewizyjnym programie „I Ty możesz mieć superdziecko” udowodniła, że tak. Wystarczy, by rodzice konsekwentnie przestrzegali określonych reguł, nie walczyli z dzieckiem, ale okazali mu miłość i szacunek. W programie znajdziecie jasne i konkretne wskazówki, dzięki którym nie będziecie bezradni, jeśli Wasze dziecko urządzi histerię w miejscu publicznym albo będzie się zachowywać agresywnie. Dorota Zawadzka dzieli się swoją wiedzą i doświadczeniem, aby przekonać Was, że wcale nie jest trudno zostać rodzicami superdziecka!*²⁰

W latach 2006–2007 powstały 42 odcinki programu, które podzielone są na trzy sezony: pierwszy z 2006 roku ma 12 odcinków, drugi najwięcej – 18, a trzeci tak jak pierwszy 12. Producentem jest telewizja TVN Style, a prowadzącą program – młoda dziennikarka Olga Kuźniak. W każdym odcinku poznajemy ekspercki głos Superniani – Doroty Zawadzkiej, poprzedzony fragmentami wcześniej emitowanych programów pt. „Superniania”. Pokazują one nieco sztuczne, wyreżyserowane na potrzeby scenariusza programu poradnikowego sceny z życia rodzinnego, trudno je zatem zaliczyć do realnie występujących. Formatem programu jest moderowana dyskusja z zaproszonymi gośćmi w stylizowanym, oszczędnie urządzonym studiu telewizyjnym na wzór pomieszczenia do dyskusji z wygodnymi fotelami. Cechą charakterystyczną jest to, że porady psychologiczno-pedagogiczne eksperta – Superniani wyeksponowane są wizualnie na planszach, równolegle wraz z ich werbalizacją.

Zaproszonych gości programu potraktowałam jak grupę ekspertów, których wypowiedzi posłużyły mi do odtworzenia charakterystycznych rysów telewizyjnego dyskursu eksperckiego o macierzyństwie. Uznaję, że media i ich przekazy są dobrym przykładem wzmacniania istniejących oraz tworzenia nowych znaczeń semantycznych z obszaru życia rodzinnego, tematycznie łączących się z określonym kontekstem ideologicznym, aksjologicznym, społeczno-kulturowym.

²⁰ Zob. w Internecie: <player.pl/programy-online/i-ty-mozesz-miec-superdziecko-odcinki,13> [dostęp: 25.10.2015].

W trzecim sezonie podejmowano następujące tematy, w których pojawiły się ekspertyzy macierzyństwa :

Dorastający chłopcy – co zrobić, by nie zeszli na złą drogę;

Jak poradzić sobie z małym buntownikiem;

Przywiązanie syna do mamy, co zrobić by chłopiec nie był maminsynkiem;

Co czują dzieci wychowywane w związkach lesbijskich;

Jak pomagać dzieciom z ADHD;

Co powinny wiedzieć osoby, które chcą adoptować dziecko;

Jak długo karmić dziecko piersią;

Co zrobić, by dzieci były bezpieczne w drodze do szkoły i na podwórku;

Jak wychowuje się dzieci w rodzinach wielodzietnych;

Temperament chłopca – w jakim stopniu można go ujarzmić;

O relacji matki z córką.

W programach kategoria ekspertów reprezentowana jest licznie – średnio po trzy osoby w jednym odcinku. Poniżej w tabeli nr 1 zaprezentowany został katalog ekspertów pojawiających się w odcinkach wyemitowanych we wszystkich trzech sezonach. Został on uporządkowany według częstotliwości pojawiania się poszczególnych kategorii ekspertów:

Tab. nr 1. Katalog ekspertów w programie „I Ty możesz mieć superdziecko”

Kategoria ekspertów	Częstotliwość występowania
psycholog, pedagog, socjolog	44
aktorzy, aktorki	24
dziennikarze	20
muzycy	8
modelki	3
inni (m.in. instruktor ZHP, bajkopisarz, polityk, restaurator, scenarzysta filmowy, bankowiec, pracownik ośrodka adopcyjnego)	7

Źródło: opracowanie własne

W analizowanym programie dyskurs o rodzicielstwie i macierzyństwie wyraźnie wzmocniony jest ekspertyzami w pierwszej kolejności celebrytów, do których zaliczyć należy aktorów, dziennikarzy, muzyków, modelki (w sumie 54), w drugiej – specjalistów z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii (w sumie 44). Można więc wysunąć wniosek o współlistnieniu celebryckiego dyskursu eksperckiego na równi z dyskursem naukowo-terapeutycznym, a właściwie wskazać na swoistą

celebrycką ekspertzację parentingową, zawierającą w zdecydowanej większości celebryckie ekspertyzy macierzyństwa. Wniosek ten zgodny jest z ustaleniami Marioli Bieńko. Wskazała ona mianowicie na eksplozję wizerunku matek celebrytek, które stanowią wyidealizowaną, ekspercką grupę odniesienia, nadają ton, doradzają, jak rodzić, karmić, wychowywać dzieci. Co ważne, entuzjastycznie wyrażają się o swoich doświadczeniach macierzyńskich²¹. Cechą charakterystyczną programu „I Ty możesz mieć superdziecko” jest to, że celebrytkom towarzyszą ich mężowie lub partnerzy.

Analiza zawartości wypowiedzi poszczególnych osób w programie pozwoliła na wyróżnienie kilku kategorii tematycznych określających telewizyjne ekspertyzy macierzyństwa:

1. Asymetria w relacji matka–dziecko

W programie narzucana jest określona ekspercka konstrukcja relacji matki z dzieckiem, wzmacniająca pozycję dziecka jako dobra cennego, rzadkiego z uwagi na malejącą tendencję przyrostu naturalnego w społeczeństwach ponowoczesnych. Dzieci cechuje silny indywidualizm, poczucie nieskrępowanej niezależności i zaradność życiowa. Według narracji programu dziecko jest nierozumiane przez rodziców, matkę, rodzeństwo (sezon 3, odcinek 2), matki są nadopiekuńcze, histerycznie przerażone, silnie kontrolują swoje dzieci (sezon 3, odcinek 3), dzieci są mądre, czasami wiedzą lepiej niż dorośli, co dla nich jest właściwe, są dużo mądrzejsze niż się wszystkim wydaje.

2. Asymetria w relacji matka – ekspert; wiedza osobista – wiedza ekspercka

Dorota Zawadzka ma w każdym odcinku ważny głos, wraz z poradami eksperckimi typu: *nie pomijaj trudnych tematów w rozmowie z dzieckiem, pomagaj dziecku budować swój autorytet* (sezon 3, odcinek 1), *czytaj dziecku książki, które lubisz* (sezon 3, odcinek 2), *kochaj dziecko bezwarunkowo, dla dziecka najlepsze jest to, co jest najlepsze dla mamy, zachęcaj dziecko do wyładowywania negatywnych emocji na zorganizowanych zajęciach – tu wolno, gdzieś indziej nie wolno, każdy popełnia błędy na swój własny rachunek; relacja kumpelska, to nie to samo co relacja rodzic – dziecko*. Są one wizualnie wzmacniane planszami graficznymi, nadając im większą rangę

3. Dowartościowanie doświadczenia osobistego

Najsilniej zaznaczyło się w dwóch odcinkach poświęconych bezpieczeństwu dzieci w drodze do szkoły i na podwórku (sezon 3, odcinek 9) oraz wychowaniu dzieci w rodzinach wielodzietnych (sezon 3, odcinek 10). Zaproszeni eksperci dzielą się w nich wspomnieniami z własnego dzieciństwa.

4. Instrukcje eksperckie: treści terapeutyczne

²¹ M. Bieńko, *Perfekcyjna matka oraz bachor w poradnikach i bezradnikach współczesnej popkultury*, w: *Rodzina wobec wyzwań współczesności*, red. I. Taranowicz, S. Grotowska, Wrocław 2015, s. 95.

W każdym odcinku odnotowano obecność takich ekspertyz, dominują psychologiczno-pedagogiczne, sporadycznie pojawiają się także socjologiczne. Ten rozkład wynika z formuły programu i komentarzy eksperta psychologa i pedagoga – Doroty Zawadzkiej.

5. Instrukcje eksperckie: treści medyczne

Poza odcinkiem poświęconym dzieciom z ADHD brakuje ekspertyz ściśle medycznych, stawiających diagnozy medyczne lub określających profilaktykę i terapię leczniczą.

6. Braki w kwalifikacjach i umiejętnościach w pełnieniu roli matki

W analizowanych odcinkach dominuje dyskurs zakładający, że macierzyństwo to umiejętność, której można i trzeba się nauczyć, a wychowanie dziecka to konkretne zadanie do wykonania. Wymieniono postawy matek generujące problemy wychowawcze u dzieci, świadczą o tym wypowiedzi: *każda mama marzy by syn nie dorósł, by był dzieckiem, który potrzebuje mamy* (sezon 3, odcinek 1); *jest to problem kobiet – mamy projektują życie swoim dzieciom; uzależniają synów na poziomie emocji; szantażują synów; nakładają klosze ochronne* (sezon 3, odcinek 3); *to wina mamy, że nie może przestać karmić piersią, bo dla niej to przyjemność; bezradne matki nie potrafią poradzić sobie z dziećmi*. Matkom przypisana jest bierność, skutkująca bezradnością: *Marzena nie zrobiła nic, by zmienić relacje z przesadnie przywiązanym do siebie synem Patrykiem, nie postawiła granicy między bliskością a uzależnieniem* (sezon 3, odcinek 3). W programie pojawiają się przykłady matek nadmiernie wymagających, utrudniających u dzieci budowanie poczucia własnej wartości. Taką matką jest Marta zachowująca się na *wzór strażnika nakazowo-zakazowego* (sezon 3, odcinek 4).

Cytowane wypowiedzi, które pojawiły się w programie, wpisują się w stworzenie portretu doskonałej matki. Stają się one ofiarami wszechobecnej kultury perfekcjonizmu, zakładającej obowiązek ciągłego doskonalenia siebie. Ustawicznego uczenia się kompetentnego rodzicielstwa, co okazuje się być inwestycją na rzecz lepszej jakości życia²² wszystkich członków rodziny.

WNIOSKI KOŃCOWE

1. Zaprezentowany telewizyjny ekspercki dyskurs o macierzyństwie na przykładzie programu „I Ty możesz mieć superdziecko” pokazuje wzór macierzyństwa wzmocnionego ekspertyzami w pierwszej kolejności celebrytów – aktorów i dziennikarzy, w drugiej – specjalistów z zakresu psychologii, pedagogiki, socjologii. Można

²² Zob. M. Bińko, *Perfekcyjna matka oraz bachor w poradnikach i bezradnikach współczesnej popkultury*, s. 92–93.

więc wysunąć wniosek o współlistnieniu celebryckiego dyskursu eksperckiego na równi z dyskursem naukowo-terapeutycznym. Ustalenia te można z jednej strony powiązać z trendem celebrytyzacji sfery publicznej związanej z kulturą ponowoczesną. Kładzie ona nacisk na indywidualność, personalizację i autopromocję. Stąd miejsce tradycyjnych ekspertów, liderów opinii i intelektualistów zastępują celebryci²³. Celebryci skutecznie narzucają swoje reguły gry, swoje definicje sytuacji, swoje przeżycia osobiste pozostałym uczestnikom. Z drugiej strony sposoby pełnienia funkcji eksperckich coraz wyraźniej dostosowane są do zasad panujących polu medialnym zawłaszczającym inne pola z obszaru życia społecznego, zgodnie z teorią pól Pierre'a Bourdieu²⁴. Pole medialne posiada *habitus* medialny, czyli zestaw reguł i zasad niezbędnych do funkcjonowania oraz przetrwania w zmieniającym i konkurencyjnym świecie mediów. W ponowoczesnym świecie przyswojenie *habitusu* medialnego decyduje o sukcesie na polach: ekonomicznym, politycznym, artystycznym, naukowym²⁵. Nie dziwi więc wprowadzanie i wzmacnianie ekspertyz celebryckich na polu życia rodzinnego.

2. Macierzyństwo wyłaniające się z dyskursu eksperckiego jest skoncentrowane na dziecku, często przy rezygnacji lub redukcji wymagań i potrzeb matki, wzmacniane przekazem ekspertów-celebrytów występujących w rolach rodziców niezwykle troszczących się o swoje potomstwo. Jest to macierzyństwo absorbujące emocjonalnie, w którym ważne jest mniej naturalne, a bardziej „profesjonalne”, czyli wyuczone, zdyscyplinowane okazywanie uczuć, kosztowne finansowo i wymagające intensywniej pracy zawodowej.

3. Co ciekawe, eksperci zazwyczaj nie wchodzą otwarcie na pole wartości, co może sprawiać wrażenie ich ostrożności i neutralności moralnej oraz nieingerowania w sferę etyki. W trzecim sezonie programu autorzy przygotowali odcinki na tematy trudne, w których same zjawiska i ich następstwa są wartościowane. Przykładowo odcinek czwarty poświęcony został wychowywaniu dzieci przez kobiety o skłonnościach homoseksualnych. Ekspertka – psycholog i pedagog – wypunktowała negatywne aspekty macierzyństwa dwóch kobiet. Przytoczyła przykład rodziny, w której kobiety-partnerki zafascynowane swoim uczuciem, odsuwały dzieci jako „przeszkadzające” związkowi. Odcinek siódmy podejmuje temat rodzicielstwa adopcyjnego i tu ekspert, którym jest dziennikarka działu społeczno-rodzinnego poczytnego tygodnika opiniotwórczego, określa adopcję jako egoistyczną, trudną zwłaszcza w okresie wchodzenia osób adoptowanych w dorosłość. Na poparcie swoich słów przytacza znane jej przykłady, gdy adoptowane dzieci łatwo wykrzykują w twarz matkom adopcyjnym – nie jesteś moją matką, więc nie masz do mnie praw.

4. W programach bohaterkami są matki, dzielą się swoim doświadczeniami osobistymi, współtworząc wiedzę wychowawczą, nie spotykamy tu zatem wyraż-

²³ M. Molęda-Zdziech, *Czas celebrytów. Mediatyzacja życia publicznego*, s. 242.

²⁴ P. Bourdieu, *Medytacje pascaliańskie*, tłum. K. Wakar, Warszawa 2006, s. 233.

²⁵ M. Molęda-Zdziech, *Czas celebrytów. Mediatyzacja życia publicznego*, s. 17.

nej deprecjacji doświadczenia osobistego na rzecz doświadczenia zewnętrznego, eksperckiego.

5. W odcinkach programu mniej wyraźnie zaznacza się dyskurs medyczno-terapeutyczny o macierzyństwie opisywany pojęciami z kategorii zdrowia i choroby, chyba, że poszerzymy definicję zdrowia na poczucie szczęścia dzieci i ich przyszłość pełną sukcesów.

6. W odcinkach programu nie odnotowano przypadku pojawienia się przekazu międzygeneracyjnego i dzielenia się doświadczeniami pokoleń starszych. W dyskursie eksperckim obecna jest zatem tendencja osłabienia znaczenia przekazu międzypokoleniowego.

7. Generalnie można stwierdzić, że w eksperckim dyskursie telewizyjnym współczesne matki w coraz mniejszym zakresie traktowane są jako równorzędne partnerki we współtworzeniu treści swojego macierzyństwa i, że macierzyństwo staje się pewnym wielopodmiotowym projektem.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński J., *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006.
- Bellah R. N., *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*, University of California Press, Berkeley 1985.
- Bieńko M., *Perfekcyjna matka oraz bachor w poradnikach i bezradnikach współczesnej popkultury*, w: *Rodzina wobec wyzwań współczesności*, I. Taranowicz, S. Grotowska (red), Oficyna Wydawnicza ARBORETRUM, Wrocław 2015, s. 91-106.
- Bieńko M., *Kulturowo-społeczne skrypty kobiecego macierzyństwa*, w: *Rodzicielstwo między domem, prawem, służbami społecznymi*, red. A. Kwak, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Społecznej, Warszawa 2008, s. 41- 63.
- Bourdieu P., *Medytacje pascaliańskie*, tłum. K. Wakar, Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2006.
- Ciechomska M., *Od matriarchatu do feminizmu*, Wydawnictwo Brama, Poznań 1996.
- Debray R., *Wprowadzenie do mediologii*, tłum. A. Kapciak, Oficyna Naukowa, Warszawa 2010.
- Dyczewski L., *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.
- Gębuś D., *Rodzina. Tak, ale jaka?* Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006.
- Głos mają kobiety. Teksty feministyczne*, red. S. Walczewska, Convivium, Kraków 1992.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Jacyno M., *Kultura indywidualizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Lasch Ch., *Haven in a Heartless World. The family Besieged*, Basic Books, New York 1979.
- Kobiety – feminizm – demokracja*, red. B. Budrowska, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2009.
- Molęda-Zdziech M., *Czas celebrytów. Mediatyzacja życia publicznego*, Difin SA, Warszawa 2013.
- Merton R., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, tłum. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, PWN, Warszawa 1982.
- Monczka-Ciechomska M., *Mit kobiety w kulturze polskiej*, w: *Głos mają kobiety. Teksty feministyczne*, red. S. Walczewska, Convivium, Kraków 1992, s. 95-101.
- Rodzicielstwo między domem, prawem, służbami społecznymi*, red. A. Kwak, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Społecznej, Warszawa 2008.

- Rodzina wobec wyzwań współczesności*, I. Taranowicz, S. Grotowska (red), Oficyna Wydawnicza ARBORETRUM, Wrocław 2015.
- Simmel G., *Socjologia*, PWN, Warszawa 1975.
- Schilgen H.T. J., *On i ty. Dorastające dziewczę w stosunku do młodzieży płci męskiej* Wydawnictwo Księży Jezuitów, Kraków 1931.
- Świstak-Fus M., *Modele kobiecości i męskości w Polsce*, „Kultura Współczesna” 2005, nr 3, s. 130-151.
- Urbańska S., *Profesjonalizacja macierzyństwa jako proces odpowiedzialności matki. Analiza dyskursów poradnika „Twoje Dziecko” z 2003 i 1975 roku*, w: *Kobiety – feminizm – demokracja*, red. B. Budrowska, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2009, s. 19-42.
- Turner B. S., *The Body and Society. Explorations in Social Theory*, Blackwell, Oxford 1984.

NETOGRAFIA

player.pl/programy-online/i-ty-mozesz-miec-superdziecko-odcinki,13 (data dostępu: 25.10.2015)

Streszczenie

Tematem artykułu jest ekspertyzacja macierzyństwa w mediach. Omówiono zagadnienie wzrostu znaczenia ekspertów w społeczeństwach ponowoczesnych zastępujących tradycyjnych liderów opinii, intelektualistów, naukowców. Wymienione zostały wymiary ekspertyzacji macierzyństwa, m.in. asymetria w relacji matki i dziecka, asymetria w relacji matki i eksperta, asymetria w relacji wiedzy osobistej i wiedzy eksperckiej, instrukcje eksperckie, brak kwalifikacji i umiejętności matek w pełnieniu roli matki. Poszczególne wymiary omówiono w oparciu o dyskurs ekspercki o macierzyństwie w programie „I Ty możesz mieć superdziecko”.

Słowa kluczowe: popkultura, matka, macierzyństwo, media

FROM EXPERTISES OF SCIENTISTS TO EXPERTISES OF CELEBRITIES – THE TENDENCY OF THE EXPERTISATION OF THE MOTHERHOOD IN THE MEDIA

Summary

The theme of the article is expertisation of the motherhood in the media. It is a study about the issue of the growing importance of experts in the postmodern societies, which replaces the traditional opinion leaders, intellectuals and scientists. The author refers to the dimensions of expertisation of the motherhood including the asymmetry in the relationship of a mother and a child, the asymmetry

in relations between a mother and an expert, the asymmetry in the relationship between personal knowledge and expertise knowledge, instructions of experts, the lack of qualifications and skills of mothers in their role of a mother. The dimensions are discussed on the basis of the discourse of experts about motherhood in TV-programm "I Ty możesz mieć superdziecko".

Keywords: pop culture, mother, motherhood, media